

YENİ İNNAB SORTLARI

C.Ə. AĞAKİŞİYEV, dissertant
Azərbaycan ETB və SBI

Innab murdarça fəsiləsinə, zizifus cinsinə mənsub olan qiymətli subtropik bitkidir. İnnab Azərbaycanda bitən ən qədim bitkilərdəndir. O əhalinin çox sevdiyi meyvə bitkisidir. Meyvəsi çəraz kimi sərf olunmaqdan əlavə qədim zamanlardan dərman kimi də istifadə olunur. Qurudulmuş, innab meyvələri uzun müddət saxlanılır və öz keyfiyyətini itirmir. Təzə meyvəsinin tərkibində orta hesabla 25-30% , qurudulmuş meyvələrdə isə 65-70% şəkər, 0,2-2,0% turşu, 10% tanin, 2,6-3,4% zülal, 2-6% pektin maddəsi, tanin maddəsi , 500-750 mqır % "C" vitamini və çoxlu miqdarda mikroelementlər vardır.

Meyvənin tərkibində 3-5% rutin maddəsinin olması insanın qan təziqi xəstəliyinin müalicəsində istifadə olunur.

İnnab meyvəsi qanı təmizləyir, ciyər, böyrək və mədə-bağırsağ ağrılarını sakitləşdirir.

İnnab meyvəsindən kompot, marinat, mütəbbə və digər şirniyyat məmulatı hazırlanır.

İnnab bitkisi torpaq və iqlim şəraitinə tələbkər deyidir, o müxtəlif torpaqlarda (gillicəli, daşlı, yüngül gillicəli, qumsaqlı) becərilir. Quraqlığa və şaxtalara çox davamlıdır. (Naxçıvan MR-da 25-30 °C şaxtaya davam gətirib). Bu bitkinin vacib xüsusiyyətinin biri də onun tez olaraq 2-3-cü ildə bara düşməsidir. Ona görə də innab respublikanın əksər rayonlarında becərilir.

Ədəbiyyat məlumatlarına görə dünyada innabın 600-ə qədər sortu var ki, bunların da 400-dən çoxu Çindədir.

Azərbaycanda 30-a qədər yerli innab sortları becərilir ki, bunların da əksəriyyəti xırdameyvəlidir. Professor İ. Axund-zadənin yazdıqlarına görə 1931-ci ildə Ümumittifaq Bitgilik İnstitutunun Mərdəkan stansiyasına (indiki Abşeron SBTS) Çindən irimeyvəli bir neçə innab sortu gətirilmişdir. Bununla yanaşı, 70-ci illərdən sonra Genetik Ehtiyatlar institutunda çoxillik seleksiya nəticəsində yeni məhsuldar irimeyvəli, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı davamlı sort-formalar yetişdirmişlər.

Bunlardan F-43, F-26, F-5, İradə, Əhmədi, Növrəst, Xurmayı, Azəri, Məhsuldar, Azərbaycan 535, Çin sortlarından Ta-yan-szao, Su-bay-szao, orta Asiyadan

gətirilmiş Vaxş, Finik və yerli sortlardan Abşeron, Ordubadi üzərində təhqiqatlar davam edir.

1991-94-cü illərdə Maşağa subtropik bitkilər sovxozunda göstərilən 20 yaşlı yeni sort-formaların ağaclarında məhsuldarlığını və meyvələrinin tərkibini öyrənilməsi göstərdi ki, onların hamısı hər il

İnnab sort-formalarının 1992-94-cü illərdə məhsuldarlığı *Cədvəl 1.*

Sort və hibrid formalar	1992		1993		1994		1992-94-cü illərin orta rəqəmi	
	ağacdən kq	h/sent	ağacdən kq	h/sent	ağacdən kq	h/sent	ağacdən kq	h/sent
Abşeron	15,0	41,5	30,0	83,1	20	55,4	21,5	59,5
İradə	16,0	44,3	15	41,5	24	66,4	18,4	51,2
Ordubadi	25,0	69,2	30	83,1	25	69,2	26,5	79,4
Azərbaycan-535	18,0	49,8	30	83,1	24	66,4	24	66,4
Məhsuldar	20	55,4	25	69,2	32	88,6	25,5	70,6
Ta-yan-szao	15	41,5	25	69,2	30	83,1	23,5	65,0
Su-bay-szao	20,6	57	28	77,5	20,5	56,7	20,3	56,5
Nəsimi	8,5	23,5	15,0	41,5	22	60,9	15	41,5
Azəri	6,5	18,0	10,0	27,7	12,5	34,6	10,6	29,0
Xəzəri	6,5	18,0	10,0	27,7	15,0	41,5	10,4	29,0
Xurmayı	7,5	20,7	18	49,8	18,5	51,2	14,1	40,4
Vaxş	19,0	52,6	28	77,5	22,0	60,9	23,0	63,7
Finik	9,0	24,9	18	49,8	25,0	55,4	17,3	47,9
F-5	25,0	69,2	30,0	83,1	20,0	44,3	25	69,2
F-42	22,0	60,9	25	69,2	16,0	52,6	21	58,2
F-4/74	16,0	44,1	22	60,9	19,0	55,4	19	52,6
F-16/21	18,0	49,9	10	27,7	20,0	66,4	16	44,3
F-18	15,0	41,5	20	55,4	24,0		19,6	54,2

Sort - formalar üzrə innab meyvəsinin kimyəvi tərkibi (1992-93-cü illərin orta rəqəmi) *Cədvəl 2.*

№	Sort-formaların adı	Su %	Şəkər			Turşuluq	Aşı maddələr	Vitamin "C" mg/%	Kərolin %
			monosaxar	saxaroza	cəmi				
1	Abşeron	-	10,45	6,47	16,92	0,15	0,53	532	0,43
2	İradə	57,5	15,2	4,27	26,2	0,91	0,8	815	-
3	Ordubadi	68,5	14,7	8,18	22,88	1,0	0,55	580,5	0,20
4	Məhsuldar	-	12,4	4,48	17,0	0,8	0,47	436,4	0,22
5	Azərbaycan-535	-	8,68	1,41	10,09	0,55	0,65	445	0,80
6	Ta-yan-szao	-	17,1	5,06	22,16	0,35	0,41	421	0,15
7	Su-bay-szao	-	16,9	3,83	20,73	0,32	0,35	509,2	0,14
8	F-5	66,6	18,0	4,44	22,44	0,53	0,41	408,9	-
9	F-42	71,2	15,27	5,05	20,32	0,67	0,54	530,7	-
10	F-4/74	60,8	19,4	2,61	22,01	0,81	0,34	576,9	-
11	F-16/21	70,1	12,8	4,84	17,64	0,75	0,44	475,7	-
12	F-18	67,2	9,06	8,5	17,56	1,08	0,34	580,5	-

yüksək və keyfiyyətli meyvə verirlər.

Belə ki, yüksək (ağacdən 20 kq və ondan yüksək) məhsul verən Ordubadi, Məhsuldar, Vaxş, F-5, Azərbaycan-535 və Ta-yan-szao qeydə alındı.

Orta (ağacdan 20 kq -a qədər) məhsullu - Abşeron, F-42, İradə, Nəsimi, Finik, F-16-21, F-18.

Azməhsullu olanlar : Xəzəri, Azəri, Xurmayı və F-16/21 onların məhsuldarlığı ağacdan 20 kq-dan az olmuşdur. İstehsal-bioloji göstəricilərə görə seçilmiş 12 sort-formaların meyvələrinin kimyəvi tərkibinin təhlili göstərdi ki, onların tərkibi çox zəngindir. (cədvəl № 2). İkinci cədvəldən göründüyü kimi sort-formaların əksərinin meyvələrində ən yüksək miqdarda şəkər var, bunlardan İradə -26,2%, Ordubadi -22,8%,

Forma 5 -22,4%, Ta-yan-szao-22,16%, F-4/74 -22,0%, Su-bay-szao-20,7%, F-20,3%.

Ən yüksək "C" vitamini İradə -815 mg%, F-580 mg%, F-580,5 mg%, Ordubadi -580,5 mg%, Forma -5 76,9 mg%, F-16/21 mg% olmuşdur.

Yeni, yerli və gətirilmiş, sortları öyrənib, sınaqdan keçirdikdən sonra, təsərrüfat əhəmiyyətinə malik olanlardan Ordubadi, Ta-yan-szao, Azərbaycan 535, F-5, İradə respublikamızda geniş miqyasda artırılması məsləhətdir.

ƏDƏBİYYAT

1.C.Məmmədov, T.Nasıyev. İnnab qiymətli bitkidir. Az.Fermeri № 3 2001-ci il, səh.14 2.И.Ахунд-заде. Развитие субтропического растениеводства в Азербайджане. Баку 1960 г., стр. 3-10 3. S.Aslanov.Azərbaycanın nadir subtropik meyvə bitkiləri. Bakı 1967- ci il, səh. 18-19 4.T.Тагиев.Унаби ценная перспективная культура в Азербайджане. Журнал "Субтропические культуры" № 3 1997 г., стр.34

"ŞƏFƏQ" FERMER TƏSƏRRÜFATI TORPAQLARININ MÜASİR MELİORATİV VƏZİYYƏTİ

Z.Ə.MƏMMƏDOV, dissertant

Azərbaycan ET Hidrotexnika və Meliorasiya İnstitutu

Şəfəq fermer təsərrüfatı Salyan rayonunun cənub-şərqində yerləşir. Onun ümumi torpaq sahəsi 3888.45 hektardır. Bu torpaqların 302.91 hektarı (7.79%) dövlət mülkiyyətində saxlanılmış 1268.96 hektarı (32.63%) bələdiyyə mülkiyyətinə, 2316.58 hektarı (59.58%) isə özəlləşdirilərək xüsusi mülkiyyətə verilmişdir.

Xüsusi mülkiyyətə verilmiş torpaq sahəsindən 2065.51 hektarı pilot təsərrüfatı üçün ayrılmış və 694 aile arasında bölüşdürülərək özəlləşdirilmişdir. Pilot təsərrüfatı 4 kəndi özündə birləşdirir və 3154 nəfər dövlət aktı almışdır, o cümlədən Qızılağacda 1461, Bəydilidə 612, Quşçuda 606, Alçalıda isə 475 nəfər.

Pilot təsərrüfatı ərazisində mövcud olan suvarma və drenaj şəbəkələri 1998-99-cu illərdə təmir edilmiş və buna 566.7min ABŞ dolları xərclənmişdir. Təmir bərpa işlərinin aparılması nəticəsində 64.71 km uzunluğunda açıq suvarma kanalı təmizlənmiş, 90 ədəd novlar dəyişdirilmiş, 116.64 km uzunluğunda ilkin drenlər, 313 ədəd borulu keçid, 4 ədəd körpü, 10 ədəd akveduk, 35 ədəd baxış quyusu, 31 ədəd mənsəb qurğusu və s. təmir və bərpa olunmuşdur. Hazırda "Şəfəq" təsərrüfatında suvarma şəbəkəsi 49.92 km, açıq su toplayıcı və kollektorlar 46.07 km, açıq drenlər 86.40 km, örtülü drenlər isə 5.40 km uzunluğundadır (2).

Tədqiqatlarda torpaqların meliorativ vəziyyətinin və onların kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığına təsirinin öyrənilməsi qarşıya qoyulmuş əsas məsələlərdən olmuşdur. Həmin ərazidə 1944-50-ci illərdə kompleks meliorativ-aqrotexniki tədbirlər sistemi tətbiq etməklə bu torpaqların yararlı hala salınmasına başlanmışdır. Aparılmış tədqiqatların nəticəsində aydın olmuşdur ki, 0-100 sm-lik qatda duzların miqdarı 1.0-2.0%-dən artıq, becərilən pambıq bitkisinin məhsuldarlığı 5-7 və bəzi yerlərdə isə 10 sen/ha olmuşdur.

Kollektor-drenaj sistemlərinin çəkilməsi, köhnə və yeni suvarma kanallarının yenidən qurulması, hamarlaşdırılmasına gətirib çıxarmışdır. Belə ki, artıq 1954-cü ildə kollektor-drenaj sistemləri istifadəyə verilmiş, ərazidə yuma və suvarma nəticəsində duzların miqdarı 0,5-1,0%-ə qədər olan torpaqlar 1944-cü ildəkinə nisbətən 30,5%-dən 5,2%-ə qədər azalmışdır(3).

1962-ci ildə aparılmış təkrar şorluq planlaşdırma nəticəsində müəyyən olmuşdur ki, əkin altında istifadə olunan torpaqlarda duzların miqdarı 0,5%-dən az olan zəif şorlaşmış torpaqların sahəsi 20,6% artmışdır(4). İntensiv suvarmaların aparıldığı torpaqların istifadə əmsalı 1944-cü ildə 0,36 qarşı 0,96 qədər artmışdır. Sonrakı dövrlərdə bu torpaqların səmərəli istifadəsi meliorativ və aqromeliorativ tədbirlərdən düzgün istifadə olunması meliorativ vəziyyətin daha da yaxşılaşmasına səbəb olmuş və nəticədə ərazidə üstünlük təşkil edən pambıq və taxıl bitkilərindən yüksək məhsul alınmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, bu təsərrüfatın torpaqları susuzdırma qabiliyyəti yüksək olmaqla, sulfatlı xlorlu və xlorlu şorlaşma növünə mənsub olan asan meliorasiya edilən torpaqlar qrupuna aiddir. Hal-hazırda təsərrüfatın torpaqları fermerlər tərəfindən kənd təsərrüfatı bitkiləri altında tam istifadə edilir.

Tədqiqat zamanı "ŞƏFƏQ" fermer təsərrüfatının ərazisində əkilmiş bitkilər və onların məhsuldarlığı haqqında sorğu və fermerlərin rəsmi məlumatları toplanmış, müqayisə olunmuşdur. Təsərrüfatın rəhbərliyinin rəsmi məlumatları əsasında monitoring göstəricilərinin dəyişməsi göstərir ki, əgər 1998-ci ildə ərazidə 1096 ha buğda, 259 ha arpa və 422 ha yonca əkilmişdisə, 2003-cü ildə uyğun olaraq 380 ha buğda, 473 ha arpa, 1148 ha yonca əkilmişdir. (Cədvəl 1)